

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ СУМСЬКОГО СЛОБІДСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ПОЛКУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII-XVIII ст.

*Бояри вмиг скомпонували
На аркуші маніфест кругом,
По всіх повітах розіслали,
Щоб військо йшло під коругов;
Щоб голови всі обголяли,
Чуприни довгі оставляли,
А ус в півлікоть би тирчав
І.Котляревський “Енеїда”*

У статті розглядаються основні особливості комплектування і мобілізації особового складу Сумського слобідського козацького полку у 1659-1765 рр. і аналізуються причини їх змін.

Дослідження історії Українського війська, національної мілітарної традиції, що особливо яскраво виявила себе саме у період пізнього феодалізму та раннього нового часу, з набуттям Україною незалежності та створенням її Збройних Сил набуло значної актуальності. На землях Слобідської України та Сумщини зокрема у другій половині XVII-XVIII ст. існували козацькі полки, які відіграли надзвичайно важливу роль у заселенні краю, його економічному розвитку та у захисті від татарської агресії. Тому потреба дослідження аспектів військової історії козацьких формувань, зокрема Сумського слобідського козацького полку, є на сьогодні очевидною.

На нашу думку, недостатньо дослідженим на сьогодні залишаються питання комплектування особовим складом та проведення мобілізаційних заходів у Сумському полку, як автономній військовій одиниці збройних сил Московської держави, а згодом Російської імперії.

Перш ніж перейти до предмету дослідження, варто дати визначення основним поняттям.

Комплектування - це забезпечення потреби збройних формувань в особовому складі та матеріальних засобах відповідно до штатів мирного і воєнного часу. Принципи комплектування визначаються місцем проживання осіб, які залучаються до певної частини, і дислокацією військ. Комплектування особовим складом у мирний час здійснюється шляхом прийняття на військову службу осіб, які відповідають визначеним вимогам; у воєнний час - мобілізацією резервів особового складу.

Мобілізація - комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення збройного формування на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

Бойовий шлях Сумського слобідського козацького полку, що виник на початку 1659 р., до часу своєї фактичної ліквідації у 1765 р., характеризувався перманентним несенням прикордонної служби та участю у численних походах. Принципові засади комплектування та мобілізації, що існували в полку, були притаманні всім слобідським козацьким формуванням і лише у дрібницях різнилися з гетьманськими. Проте варто не забувати, що при всій подібності до полків гетьманських, слобідські були національними збройними формуваннями Московської держави. Ключове місце в системі управління її збройними силами відігравав Розрядний наказ, а з першої чверті

XVIII ст. - Військова колегія. Даний фактор, звичайно, відігравав не останню роль: внаслідок здійснення урядових реформ система комплектування та мобілізації особового складу слобідського козацтва неодноразово змінювалася.

Сумський полк - станове військо утворення, що формувалося майже виключно з козаків. Останні, володіючи спадковими землями та підлягаючи власній юрисдикції, мали своїм коштом нести воєнну службу. Натомість вони звільнялися від податків та повинностей, одержували пільгове право займатися промислами, торгівлею, винокурінням тощо.

Рядове козацтво, як і старшини, мобілізувалося на бойові дії за територіальною ознакою, тобто коли формування поповнюється людськими контингентами з населення тієї місцевості, де розташовані комплектовані частини. Кожна з адміністративно-територіальних одиниць Сумського полку - сотні і слободи (курені) - під час мобілізації були основою і джерелом комплектування полку, що вирушав у бойовий похід.

Протягом другої половини XVII ст. мобілізаційні ресурси Сумського полку не були сталими і залежали переважно від зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації.

На південно-західних прикордонних територіях Московської держави українські переселенці почали масово осаджуватися ще з 1630-х років. Проте, лише в кінці 1650-х років постала потреба використання їх в якості військової сили. Так, з огляду на загострення взаємин з Гетьманатом і посилення загрози татарських набігів, у 1658-1659 рр. за ініціативою білгородського воєводи Г.Г.Ромодановського здійснюється урядова військова реформа. Вона передбачала створення т. зв. Білгородського полку. Дану назву необхідно розуміти у значенні "військо", "з'єднання". Зазначене військо формування, підпорядковане Розрядному приказу, мало відати питаннями оборони півдня Московської держави. У свою чергу до "великого" Білгородського полку мали входити як солдатські та стрілецькі московські частини, так і створені у ході реформи "черкаські" (слобідські) козацькі полки, що комплектувалися українськими переселенцями.

З огляду на архаїчність організації військової справи Московщини XVII ст., кількість особового складу новоутворених полків визначалася у кожному конкретному випадку окремо. Можна припустити, що, у першу чергу, це число визначалося наявною кількістю чоловічого населення, придатного до несення козацької служби, рівнем загрози зовнішнього вторгнення і лише в останню чергу - потребами та можливостями царського уряду. Що стосується першого, то поповнення мобілізаційних ресурсів за рахунок нових осадців, серед яких певний відсоток складали і досвідчені козаки (дезертири), у 50-70-х років XVII ст. було достатньо поширеним явищем. Наприклад, лише у першій половині 1670-х років почали формуватися північно-західні сотні Сумського полку - Білопільська та Ворожб'янська. Відносна самостійність козацької старшини щодо процесу комплектування пояснювалася широким автономним статусом полку і відсутністю відповідних регламентуючих урядових актів. Все це дозволяло швидко збільшувати кількість особового складу. Відомі випадки виокремлення великої полкової команди для виконання окремого відповідального завдання. Так, наприклад, у 1680 р. на будівництві Ізюмської лінії перебував т.зв. "Сумський полк Григорія Кондратьєва", який прирівнювався до повноцінного полку. В ньому нараховувалося 2953 козаків та 34 старшини, у т.ч. полковник, полковий обозний, писар, два осавули та два хорунжих, а також сотники, сотенні хорунжі і осавули [1, спр.151, арк.277]. Натомість "Сумський полк Гарасима Кондратьєва" в цей час ніс сторожову службу.

Тривалий час Сумський полк залишався заледве не найбільшим з-поміж інших слобідських формувань. В.Ю.Данилевич стверджує, що кількість його козаків і старшин

у 1659 р. сягала 3597 чол. [1, спр.3, арк.3]. Це в певній мірі пояснюється розташуванням полкових земель на кордоні з неспокоїною Гетьманщиною: крім боротьби з татарськими набігами, полк слугував плацдармом для урядових московських частин, що час від часу здійснювали походи в Україну, втручаючись у її внутрішні справи. Що ж стосується потреб і можливостей уряду, то, попри все, такі територіальні формування, як слобідська козаччина, що служила *“власним коштом”*, потребували все ж таки хоча б мінімального фінансування (озброєння, боєприпаси, зведення оборонних споруд тощо).

У мирний час не було потреби у мобілізації всіх наявних резервів. Сторожову прикордонну, а також допоміжну службу виконували окремі наряди команди козаків і, як вважалося, по черзі.

Питання максимальної мобілізації людських ресурсів постало перед Сумським слобідським козацьким полком ще у перші роки його існування. Як відомо, сумці були широко задіяні урядовою стороною в подіях доби Руїни. Основним, і зазвичай не найкращим, мобілізаційним джерелом найчастіше слугували козацькі діти та родичі, а також нефаховий елемент - двірня, селянство та наймити. Приведемо наступний яскравий приклад.

Сумські козаки, подібно до козаків інших слобідських полків, час від часу поповнювали царський гарнізон, дислокований у Запорізькій Січі. Перший збірний московський полк, який мав виконувати функції гарнізону, був відряджений на Чортомлицьку Січ у 1663 р. 11 квітня 1664 р. на посилення гарнізону воєводи Косагова канцелярією у Білгороді були виділено 2 тис. вояків, а у 1665 р. на Запоріжжя відряджено 2 тис. урядових солдатів та 500 слобідських козаків [2, с.95]. Проте Косагов ще у серпні 1664 р. скаржився царю, що слобідські воєводи і полковники, порушуючи царський наказ, не висилають йому поповнення, а коли й шлють, то дворових робітників або недосвідчену молодь. У всіх козаків Сумського полку виявилися *“клячи худы”*, серед прибулих *“много наймитов и робята малые есть”*. *“А козаков прямих, - писав далі Косагов, - на твою в.г. службу не высылают”*. Іншого разу він знов скаржився: *“В моем полку самих казаков немного, все наймиты, овчары да из винниц работники и малых ребят много, а сами козаки живут в домах своих”* [3, с.158; 2, с.96-98].

Саме в цей час основна маса слобідського козацтва була задіяна московським урядом у чисельних конфліктах, що точилися як на Правобережній, так і Лівобережній Україні. Проте вже у 1664-1665 рр. слобідські старшини з козаками, *“побрав знамена”*, дезертирували з міст Гетьманщині або знову-таки висилали замість себе недосвідчену молодь та наймитів [4, с.55].

Потребуючи з кінця XVII ст. неабиякої мілітарної потуги для здійснення своїх масштабних завдань у сфері зовнішньої політики, царський уряд, покладав великі надії на українське козацтво. З огляду на те, що у слобідських полках наймання на службу замість себе було дуже поширеним явищем в середовищі козацтва, в 1692 р. уряд змушений був вказати сумському, охтирському та харківському полковникам, щоб *“наемщиков”* та *“худых людей вместо подлинных домовых казаков не посылали”*. Полковникам було суворо наказано посилати до походів *“не робят и не наймитов”* [5, с.246]. Разом з тим, в кінці XVII - першій половині XVIII ст. він знайшов за необхідне обмежити чисельні спроби московських поміщиків щодо покріпачення слобідських козаків. Так, у 1696-1697 рр. уряд підтримав козаків м.Білопілья та с.Глушець (Білопільська та Ворожбянська сотні), сс.Карижа, Глушкова, Тітчиного та Кобилок (Каризька сотня) Сумського слобідського козацького полку, яких намагалися покріпачити путивльські поміщики. 403 особи було повернуто до козацького стану і знов приписано до Сумського полку [6, с.215-219]. Більш того, указ імператора Петра

І від 16 серпня 1723 р. розширив мобілізаційні можливості слобідського козацтва за рахунок повернення до козацького стану осіб, які через певні обставини потрапили до стану посполитих. З цієї метою дозволялося поновлювати у козацтві нащадків навіть у третьому поколінні. Та й сама полкова влада, зобов'язана забезпечувати певний кількісний склад козаків для походу, виявляла ініціативу у боротьбі з поміщиками, повертаючи до компуту *“ищущих козачества”*, як писали тоді в офіційних документах [7].

Кількість козаків і старшин у Сумському полку не була сталою. В рукописах В.Ю.Данилевича наводяться дані щодо кількості козаків у другій половині XVII ст.: в 1659 р. - 3597 чол., в 1668 р. - 1265 та 16 старшин, в 1680 р. в двох полкових підрозділах (*“Сумський полк Григорія Кондратьєва”* та *“Сумський полк Гарасима Кондратьєва”*) - відповідно 2953 та 2881 чол., в 1691 р. - 7159 козаків і 35 старшин [1, спр.3, арк.3; спр.151, арк.277; спр.152., арк.478]. Досить суттєві коливання чисельності пов'язані напевно з тим, що кількість особового складу змінювалася залежно від зовнішньополітичних потреб. Постійну сторожову та форпостну службу несло порівняно невелике число козаків, але напередодні великих походів мобілізувалися всі наявні людські ресурси.

У другій половині 1690-х років уряд царя Петра I з ініціативи князя Я.Долгорукого здійснює реформу слобідських полків. Її визначальною особливістю було фактичне розшарування козацької маси. Для кожного полку запроваджувався т. зв. компут (реєстр), який чітко встановлював кількість козаків, готових до несення військової служби. Ця частина козаків почала іменуватися виборними (*“выборне і переборне товариство”*) або, як їх називало населення, компанійцями. До кожного виборного козака та старшини прикріплювалися т.зв. підпомічники (*“подлейшее товариство”*) - козаки, що безпосередньо не несли військової служби, а мали матеріально утримувати реєстрових козаків, а також допомагали веденню господарства, коли виборний перебував у поході. Крім того, підпомічники могли залучатися до місцевої сторожової (*“городової”*) служби, а у крайньому випадку - мобілізувалися до основного контингенту полку. Жалуваною грамотою Петра I від 18 лютого 1700 р., надісланою з Розрядного приказу на ім'я полковників Сумського полку Гарасима Кондратьєва та Андрія Гарасимовича, наказувалося *“Сумскаго Черкасскаго полка быть в конной службе казакам указанному числу 1230 человек, которые выбраны и написаны из казаков и мещан в книгах, какия прислал в Разряд из Белгорода боярин и воевода кн. Яков Федорович Долгорукий ген. 16 д. нынешняго 1700 г.”* [8, с.66].

Подібна реформа мала б викликати лише подив попередників, оскільки кількість козаків у слобідських полках суттєво зменшувалася. Проте разом із вестернізацією московських збройних сил уряд Петра I намагався робити ставку не на кількісний, а на якісний склад військових частин. І це в першу чергу, стосувалося якості озброєння, матеріального оснащення та забезпечення кінним складом.

Після запровадження обмеженого реєстру (компуту) та встановлення відносно чіткої регламентації козацької служби у першій половині XVIII ст. кількість особового складу Сумського полку змінювалася відповідно з урядовими розпорядженнями: у 1700 р. - 1230 чол., 1721 р. - фактично 759 чол., 1733 р. - 800 чол., 1743 р. - 1000 чол., 1755 р. - фактично 1354 чол. [1, спр.8, арк.178-182; 9, с.47; 10, с.191]. Зменшення кількості виборних у 1-й третині XVIII ст. пов'язане з утворенням регулярної слобідської роти (підрозділу Слобідського драгунського полку), до якої увійшов певний відсоток козаків. Указ 1743 р. був останнім, що встановлював норми компуту, але, як бачимо, напередодні Семилітньої війни (1756-1763) фактична кількість козаків перевищила офіційно встановлену квоту (1000 осіб).

Попри все, підпомічники остаточно не усувалися від участі у бойових походах, а становили солідний мобілізаційний ресурс. Так, за переписами 1732 та 1763 рр. у Сумському полку нараховувалося відповідно 13918 та 24602 підпомічника [11, с.376]. Крім того, у 30-40-х роках XVIII ст. незначний резерв складали козаки, що служили у складі регулярних рот Слобідського драгунського полку.

Проте неймовірне напруження сил всього українського суспільства, пов'язане майже з одночасним зведенням Української лінії та участю у бойових діях під російсько-турецької війни 1735-1739 рр., призводило до того, що в ході підвищеної мобілізації за рахунок “своиственников” (дітей та родичів козаків, занесених до компуту), підпомічників і “новоуписаних”, кількість козаків у традиційно невеликих слобідських сотнях могла перевищувати 100 осіб. Крім того, на вимогу російського командування козацька старшина знову змушена була поповнювати бойові та допоміжні козацькі загони навіть за рахунок селян і підсуєдків [9, с.48]. Останні - категорія зубожілих козаків-підпомічників, які не мали власної землі і не могли сплачувати гроші на утримання виборних козаків, а тому виконували на їх користь господарські роботи.

Спробуємо розглянути яким чином відбувалася мобілізація козаків до бойового походу.

Мобілізаційні заходи зазвичай починалися з відповідного урядового наказу (у XVIII ст. - командування Української дивізії), що надходив спершу до полкової канцелярії, а звідти - до сотенних, які, в свою чергу, доводили його зміст городовим і курінним отаманам. Варто зауважити, що курінь за своєю нечисельністю, ніколи не виступав як тактична одиниця, але завжди виконував адміністративно-господарчо-організаційну функцію. Під час бойових дій зведення про участь козаків у війні часто писалися по куреням, але основною первинною ланкою при мобілізації вважалася сотня.

Полкова старшина при отриманні рознарядок на відрядження козаків у похід, розбивала наряд по сотнях, вимагаючи від сотенної старшини, щоб вона підготувала до походу заплановану на сотню кількість козаків і доповіла полковій канцелярії про їхню готовність. Сотники мали перевірити спорядження козаків і до походу тримати їх під контролем, аби вони не знизили своєї матеріальної готовності. До полкової канцелярії подавались іменні і докладні відомості, які відображали стан підготовки козаків сотні до походу. Місцем збору сотенної команди, як правило було сотенне містечко чи слобода. Рандеву полкових сотень відбувалось в полковому місті або у заздалегідь призначеній місцевості. Полк, в свою чергу, вирушав до місця збору, призначеному слобідським бригадиром, командиром Української дивізії або вищим російським командуванням. На території сучасної Сумщини місцями рандеву гетьманського і московського війська в різні часи були Суми, Охтирка, Липова Долина тощо. Суми, крім цього, представляли собою базову фортецю, де зберігалося військове майно не тільки Сумського козацького полку, а й деяких московських солдатських полків, підпорядкованих білгородському та севському воєводам [12, с.105].

З огляду на те, що “*высочайший указ*” мав пройти декілька інстанцій і курені отримували його найчастіше запізно, у військову пору підготовка до походу провадилася завчасно. Ще взимку, задовго до очікуваної дати виступу в похід, який завжди, з огляду на необхідність проведення посівної, призначався на пізню весну, коли навіть ця дата була ще невідома, козаки у вказаній кількості з усім необхідним мали бути готовими за сигналом вирушити до армії. Їм було заборонено відлучатися з дому, їздити на далеку відстань власними кінями, а також використовувати їх на важких роботах. Приблизно за місяць до початку кампанії надходила нова хвиля указів, в яких вимагалося, щоб кожний козак підготував себе до походу так, щоб міг, одержавши наказ про марш, негайно (протягом доби) покинути домівку.

Однак терміни мобілізації дуже часто зривалися й урядовцям доводилося по декілька раз їх перепризначати. Дуже показовою була мобілізація 1739 р. під час російсько-турецької війни. Від лівобережних і слобідських полків вимагалось виставити заплановану кількість виборних козаків (відповідно 20 тис. і 5 тис. чол.) “до служби придатних”, укомплектованих “в ружю, пороху, пулях, свинцю”, провіантом і двома “кіньми надійними” [9, с.42]. Для забезпечення справді тотальної мобілізації по слобідським полкам були направлені штаб-офіцери із самими широкими повноваженнями та детальними інструкціями. Покарання на випадок зволікання з мобілізацією або ж за її уникання передбачалися досить суворі - від грошових штрафів до смертної кари включно.

Звичайно, що подібні заходи застосовувалися не завжди, а практика підстави в середовищі заможних козаків набула розповсюдження ще в кінці XVII - на початку XVIII ст. Верхівка намагалася відкупитися від походів, наймаючи замість себе підсусідків та представників ін. категорій населення. Прив’язаність козака до свого господарства, великі відстані від сотень до місця зосередження війська, а також економічний занепад - все це спричиняло уповільнення темпів мобілізації.

Після проведення мобілізації слобідські козацькі підрозділи здійснювали перехід до прикордонних населених пунктів на межі своїх полків або розташовувалися вздовж р. Сіверський Донець чи Дніпро. Так, 29 жовтня 1733 р. слобідські полки одержали звістку про рух ханських чамбулів до південних кордонів, а також указ про негайний вимарш козаків, “козацьких дітей та свояків” на конях і з усім військовим спорядженням до визначених місць сторожової служби [9, с.141; 13].

Дані, наведені у перепису слобідських полків, здійсненому лейб-гвардії майором Хрущовим у 1732 р., дають певне уявлення про віковий склад старшини Сумського полку. Так, полковнику В.Д.Осипову на той час було 35 років, полковому хорунжому В.І.Буймеру - 30. Напевно, не старшим був і полковий писар С.Я.Кардашевський, який мав 3-річного сина. Проте інший полковий писар - О.А.Антонов, був уже літньою людиною, оскільки мав двох дорослих синів, на яких були записані маєтності [8, с.67]. Віковий склад козаків, за даними реєстрів часів російсько-турецької війни 1735-1739 рр., коливався в крайніх вікових межах - 18 і 60 років. При цьому основна маса козацтва зазвичай мала вік від 20 до 30, рідше 40 років. Кількість козаків віком понад 50 років рахувалась одиницями, а понад 40 років була дуже незначною [9, с.40]. Це пояснюється певно тим, що в постпетровські часи в похід найчастіше вирушали сини, “свойственники”, підпомічники, а то й підсусідки козаків, занесених до компуту. Домовиті господарі перевагу віддавали спокійному веденню власного господарства. Однак варто згадати, що в XVII - на початку XVIII ст. за відсутності “замін” і відкупів та при майже поголовній мобілізації, скидок на домовитість і вік не робилося.

Нижче наводимо документ, який відображає тогочасну ситуацію, коли заможна козацька верхівка, бажаючи уникнути відбування козацької служби, одночасно намагалася зберегти за собою привілеї та рангові земельні ділянки.

“Промеморія из сумской полковой канцелярии в Консисторию Его Преосвященства Антония митропол. белгород. и обоянскаго.

Минуваго мая 4 д. сего 1744 г. в донесении из лебединской сотенной ратуши в сумскую полковую канцелярию объявлено: с прошлаго 1732 г. написан в Лебединской сотне казаком Лебединский житель Роман Горелчаник, с котораго году и поныне платил казачий оклад. И оный казак Горелчаник, укрываясь от полковой службы, в прошлом 738 сына своего Герасима послал в Белгород тайно и происком его тот бывшим Преосвящ. Петром архиепископом в городе Лебедине к Петропавловской церкви посвящен в попа,

о чем из сумской полковой канцелярии в Консistorию было сообщено, точно тот казачий сын незвирая на то пострижен в попы. А по ревизии прошилаго 741 г. он Горелчаник написан же казаком и казачий оклад платил с прочими казаками в ряду. А ныне Горелчаник, убегая Ея Императорскаго Величества службы казачей, поехал в Белгород и в Консistorию подал прошение, ятоб ему Горелчанику быть под духовною протекциею надзирателем, чтобы при церквах никто не говорил, или в другое какое церковное послушание, а в светской команде не быть. А по имянному блаж. Памяти Государыни Императрицы Анны Иоанновны указу, состоявшемуся 1734 г. июля 31 д. за подписанием Ея Величества собственной руки церковных ктиторов определять с свидетельства от полков а кто, нежелая в службе быть, в священнический и монашеский чин пойдет тайно, у таковых отобрать грунты, отдавать служащим, ежели у них детей в казацкой службе неостанется, и оным ктиторам службу и городовую повинность отправлять и судимым быть с прочими при полках. Да по всемилостивейшему Ея Величества указу, состоявшемуся 1743 г. сент. 28 д. в Высочайшее Ея присутствие в Сенате за подписанием Ея Величества повелено в слободских полках казаков содержать 5000 человек и по равномерному с прочими слободскими полками расписанию положено в сумском полку 1300 человек, которых за недостатком достойных к тому людей набрать трудно. А Горелчаник имеет довольные казачьи грунты, которые при поселении полка по жалованным грамотам даны для службы, а не для довольствия состоящих в духовном Правлении; да и кроме того имеет достаточные пожитки и торговые лавки и убегая от службы Ея Императорскаго Величества ищет случая быть в духовном Правлении. Того ради по указу Ея Импер. Величества в сумской полковой канцелярии определено: в Консistorию Его Преосвященства послать промеморию и требовать, чтоб она благоволила помянутое поданное от казака Горелчаника прошение по силе Именнаго указа 734 г. июля 31 д. отменить и в действие неприводить и для правления Ея Императ. Величества казачей службы прислать в сумскую полковую канцелярию: ибо ежели Горелчаник, по его намерениям может исполнить желание свое, то и прочие сумскаго полка казаки ко отбывательству от службы могут изыскивать таковые же способы, от чего в казачей службе может последовать умаление. Консistorия Его Преосвящ. Антония митр. Белгор. И обоян. Да благоволишь сообщить в сумскую полковую канцелярию, что учинено будет. Июн. 6 1744 г. Полковник Андрей Кондратьев. Полковой тисарь Василий Протопопов” [8, с. 110-111].

Промеморія (лат. Pro memoria - для пам'яті) - один з видів тогочасних документів (листова послання, повідомлення), якими обмінювалися установи одного рівня, не підпорядковані одна одній. Даний документ одночасно є реакцією полкової старшини, яка намагалася утримати регламентовану урядовими розпорядженнями точну кількість виборних, занесених до полкового реєстру. Спроба реформування 1730-х років далася взнаки - Сумський полк тепер більше нагадував армійське формування.

Попри всі пізніші твердження щодо низької боєздатності, іррегулярні мілітарні формування, до яких відносився Сумський козацький полк, протягом XVII-XVIII ст. мали неабияке значення для російських збройних сил. Згідно з урядовими реєстрами, у період правління Петра I їхній мобілізаційний ресурс особового складу складав: у донських козаків - до 5 тис., гетьманців - до 15 тис., калмиків - до 10 тис., слобідських козаків - до 10 тис. чол. [14, с.223]. Козаки брали участь у підкоренні Кавказу, завоюванні Середньої Азії, колонізації Сибіру та Далекого Сходу. Жодна російсько-турецька війна другої половини XVIII-XIX ст. не обійшлася без козачих шабел. Успіхи козацької кінноти в численних війнах і походах пояснювалися вмілим застосуванням у боях нерегламентованих жодними статутами дідівських тактичних прийомів,

оригінальною системою розвідувальної та сторожової служби тощо. Ці успадковані від степовиків козацькі прийоми виявлялись особливо ефективними та несподіваними у бойових сутичках з арміями європейських держав. Що ж стосується хронічно уповільнених темпів мобілізації, то їх можна пояснити, перш за все, специфікою козацького буття, яке поєднувало в собі господарську діяльність і несення бойової служби. Нічого іншого і не можна було очікувати від підрозділів, чий особовий склад знаходився не у казармах на повному забезпеченні, а у полі чи на промислах, добуваючи “хліб насущний” для своїх родин. Напевно, саме тому, як українські гетьмани, так і російські урядовці так воліли до “регуляризації” козацтва. У перших це виявилось у спробі зміцнити наймане козацьке військо, а у других - звести козацькі полки до рівня легкокінних формувань імперської армії.

-
1. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, ф.ХХІХ - Данилевич В.Ю.
 2. *Апанович О.М.* Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії. - К.: Вид-во АН УРСР, 1961. - 300 с.
 3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. - СПб., 1867. - Т.5. 1659-1665 [гг.] Тип. Праца, 1867. VIII. - 335 с.
 4. *Маслійчук В.Л.* Козацька старшина слобідських полків другої половини XVII - першої третини XVIII ст. - Х.: ВД “Райдер”, 2003. - 252 с.
 5. *Слюсарський А.Г.* Слобідська Україна. - Х.: Харківське книжково-газетне видавництво, 1954. - 279 с.
 6. *Корнієнко О.М.* Нариси військової історії України. Сумський слобідський козацький полк 1659-1765 рр. - К.: Наш час, 2008. - 488 с.
 7. Центральний державний архів України в Києві (далі - ЦДАК), ф.51, оп.3, спр.920, арк.27-28.
 8. *Филарет (Гумилевский Д.Г.)*. Историко-статистическое описание Харьковской епархии: В 3 т. Т.2. - Х.: Факт, 2005. - 432 с.
 9. *Апанович О.М.* Збройні сили України першої половини XVIII ст. - К.: Наукова думка, 1969. - 224 с.
 10. Материалы для истории колонизации и быта Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губернии / Сост. *Багалея Д.И.* - Харьков: Тип. К.П.Счасни, 1890. - 438 с.
 11. *Слюсарский А.Г.* Социально-экономическое развитие Слобожанщины. - Х.: Харьковское книж. изд-во, 1964. - 460 с.
 12. *Іванюк Я.Г.* Міста-фортеці Охтирка і Суми у XVII-XVIII ст. // Український історичний журнал. - 1980. - №9. - С.101-105.
 13. ЦДАК, ф.2017, спр.30, арк.24.
 14. *Андреанов П.М.* Эпоха Петра Великого // История русской армии от зарождения Руси до войны 1812 г. - СПб.: ООО “Издательство Полигон”, 2003. - С.86-239.

Корнієнко О.Н. Некоторые аспекты комплектования и мобилизации Сумского слободского козацкого полка во второй половине XVII-XVIII вв.

В статье рассматриваются основные особенности комплектования и мобилизации личного состава Сумского казацкого полка в 1659-1765 гг. и анализируются причины их изменений.

Kornienko O.M. Some aspects of manning and mobilization the Sumy slobidskij cossak's regiment in 2nd Half of the XVII-XVIII centuries

The article touches the main features of the manning and mobilization personnel the Sumy cossak's regiment in 1659-1765 and analyzes the reasons for their changes.